

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAHSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAHSUS TA'LIM VAZIRLIGI

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ЖАҲОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

МАВЗУСИДАГИ RESPUBLIKA MIQËСИДАГИ ОНЛАЙН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАН

МАТЕРИАЛЛАРИ

БУХОРО-2020

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ЖАҲОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

**ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

*мавзусидаги Республика миқёсидаги онлайн
илмий-амалий анжуман*

МАТЕРИАЛАРИ

БУХОРО – 2020

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Илмий – амалий анжуман Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги тасарруфидаги олий таълим ва илмий-тадқиқот муассасаларида 2020 йилда Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 7 февралдаги № 56-ф сонли фармойиши асосида Бухоро давлат университетида 2020 йилнинг 24 сентябрь куни “Жаҳон тарихининг долзарб муаммолари” мавзусида Республика миқёсида онлайн илмий-амалий анжумани белгиланган тадбирларни амалга ошириш мақсадида ўтказилди.

МАСЪУЛ МУҲАРРИР:

Ҳайитов Ш.А. – БухДУ профессори, тарих фанлари доктори

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Бухоро давлат университети ректори,
иқтисод фанлари доктори , профессор **О.Х.Ҳамидов**

Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор, иқтисод
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент **О.С.Қаҳҳоров**

Тарих ва маданий мерос факультети декани в.в.б. **Ж.Р.Жўраев**

Жаҳон тарихи кафедраси мудири, тарих
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент **О.Р.Рашидов**

Жаҳон тарихи кафедраси доценти,
тарих фанлари номзоди **К.Ж.Рахмонов**

Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси,
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) **Д.М.Жамолова**

Тўплаб нашрга тайёрловчилар:

*Рашидов О.Р. – Жаҳон тарихи кафедраси мудири, т.ф.ф.д., (PhD), доц.
Жамолова Д.М. – Бухоро тарихи кафедраси ўқитувчиси, т.ф.ф.д., (PhD)
Ҳайитов Ж.Ш. – Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси, т.ф.ф.д., (PhD)*

**Илмий-амалий анжуман материалларида чоп этилаётган
мақола ва тезислардаги матн, манба ва адабиётлар учун
муаллифларнинг ўзлари масъулдирлар**

ўқитувчи бўлган. Фақат битта корейс бошланғич мактабига эга бўлган Андижонда 2 нафар ўқитувчи бор эди.⁹⁴

Корейс маданият марказини ташкил этишга бўлган ҳаракат 1988 йилдаёқ бошланиб кетган эди. 1989 йил сентябрида Тошкент шаҳар халқ депутатлари кенгаши фаолиги билан Ўзбекистон корейслари ташкилоти тузилди. 1990 йил 27 февралда Тошкент корейс маданият марказининг биринчи таъсис мажлиси бўлиб ўтди. Унда марказнинг дастури ва низоми қабул қилинди. Тошкент корейс маданият марказининг ортидан Қорақалпоғистон АССР, Андижон, Бухоро, Гулистон, Жиззах, Қарши, Наманган, Термиз, Урганч, Фарғона ва яна бошқа йирик шаҳарларда, Олмалик, Оҳангарон, Янги бозор, Чирчиқ, Янгийўл, Кўктепа, Ғалаба, Денов, Янгиер, Бекобод ва бошқа туман марказларида Корейс маданияти марказлари очилди. Бу эса корейс миллатининг урф-одатларини янада тиклашида ўзбек миллати билан уйғунликда яшашига янги имкониятларни очиб берди.

ТУРКИСТОНГА АҲОЛИНИ КЎЧИРИШ СИЁСАТИНИ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ (АРАБ ХАЛИФАЛИГИ ВА РОССИЯ ИМПЕРИЯСИ ИСТИЛОЧИЛИГИ ДАВРИ МИСОЛИДА)

Ризаев Бахтиёр Назарбоевич

Бухоро давлат университети “Жаҳон тарихи” катта ўқитувчиси

Жаҳон тарихи турли даврларида дунёни йирик империя ва давлатлари томонида истилочилик юришлари олиб борилгани тарихдан бизга маълум. Лекин, ҳар бир давлат ўз ички имкониятлари ва унгача бўлган даврда қўлланиб келинган усулларни мувофиқлаштирган ҳолда, ҳудудларни забт этиш ва бошқаришга алоҳида эътибор бериб келганди. Жумладан, Эрон Саффарий давлати томонидан олиб борилган истилочилик⁹⁵ юришлари минтақада мавжуд сиёсий вазиятдан келиб чиқиб, сунний ва шиа диний ниқоби

⁹⁴ Фарғона вилоят давлат архиви. Фонд 1125.

⁹⁵ Истило - (арабчадан) қўлга киритиш, эгаллаб олиш. Қурол кучи билан ўзга мамлакатни босиб олиш. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. –Тошкент, “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат нашрети. 2006. –Б. 738.

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

остида амалга оширилганди⁹⁶. Англия ҳукумати томонидан мустамлакага айлантирилган Ҳиндистонда бошқарувни барқарорлаштириш мақсадида ҳиндлардан сипоҳий қўшин тузулиб, мустамлакачилик⁹⁷ сиёсатини такомиллаштиришга уринганди⁹⁸. Ёки бўлмаса Франция империяси XVII-XVIII асрларда мустамлакачиликнинг молиявий методлари (санкция, иқтисодий қамал ва бошқалар) ни қўллаган ҳолда босиб олинган ҳудудларда мустаҳкамланишга ҳаракат қилганди.

Жаҳон тарихида икки йирик империя борки улар турли давларида ҳукумронлик қилган бўлишига қарамасдан, истилочилик сиёсатини баъзи жиҳатларида яқдил йўл тутгани эътиборни тортади. Араб халифалиги (630-1258 йй) ва Россия империяси (1721-1917 йй) томонидан Туркистонда амалга оширилган истилочилик ва мустамлакачилик сиёсати доирасида аҳолини кўчириб келтиришга алоҳида эътибор қаратилганди. Туркистонга, араблар босқинидан ўн аср ўтиб бошланган Россия империяси босқини жараёнида аҳолини кўчириш тадбирлари ҳам кўзда тутган эди. Империя маъмурлари аҳолини Ўрта Осиёга кўчириш жараёнида халифалик томонидан қўлланилган бир қатор усуллардан фойдаланганлигини кўриш мумкин.

Халифалик маъмурияти истило қилинган ҳудудларда араблаштириш сиёсатини зўр бериб амалга оширишга ҳаракат қилганди. Ушбу сиёсатнинг бевосита таркибий қисми арабларни халифалик таркибига киритилган янги ҳудудларга кўчиришдан иборат бўлди. Россия империясини Туркистондаги мустамлакачилик сиёсатида ҳам рус мужикларини минтақага кўчириш алоҳида ўрин тутган. Ҳар иккала империя ҳукумрон доиралари Туркистонга аҳолини (араблар, руслар) кўчириш тадбирларини ташкил этиш жараёнида миграциясини ихтиёрий ва мажбурий кўринишларидан

⁹⁶ Эргашев Ш. Жаҳон тарихи. –Т.: Ўзбекистон., 2013. –С. 458.

⁹⁷ Мустамлака - (арабчадан) эгаллаб олинган, қарам мамлакат. Кучли давлат томонидан босиб олиниб, эқцулация қилинувчи мамлакат. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. –Тошкент, “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат нашрети. 2006. –Б. 651.

⁹⁸ Ральф Фокус. Английская колониальная политика. –Ленинград, Государственное социально-экономическое издательство, 1934. –С. 68.

фойдаланганди⁹⁹. Аҳолини кўчириб келтиришдан кўзда тутилган мақсадларда ҳам мушатараклик яққол намоён бўлади.

- Туркистонда мустамлака бошқарувини янада мустаҳкамлаш;
- туб жойли аҳолини маданий-маънавий ҳаётига таъсир ўтказиш;
- аҳоли эътиқодига зарба бериш(ислом, насронийлик ўтказиш);
- маҳаллий аҳолини норозилик чиқишларини бостириш;
- ўз мафкурасини туб жойли аҳолига сингдириш;

Халифалик ва империя ҳукуматлари томонидан маъмурий, этник ва демографик муаммоларини ҳал этиш дастурларида ҳам ўхшашликлар мавжуд эди. Кўчирилган араблар маҳаллий аҳолига қўшилиб кетмасдан алоҳида колония¹⁰⁰ ларга жойлаштирилади. Жумладан, Хисор, Насаф, Сурхондарё, Бухоро ҳудудларига тарқаган араблар алоҳида манзиллар (арабхона)да истиқомат қилган. Турк комиссия берган маълумотларига таянилганда XX асрнинг 20 йилларида Бухорода-44.398 нафар, Қашқадарёда 7.321 нафар араблар яшаган.

Россия империяси маъмурияти кўчирилган аҳолини маҳаллий аҳолидан ҳимоя қилиш, мигрантларга алоҳида имтиёзлар бериш мақсадида алоҳида поселенияларга жойлаштиришга эътибор қаратганди. Мисол учун Тошкентда янги шаҳар, Янги Марғилон, Янги Бухоро (Когон), Андижон, Наманган, Қўқонда янги шаҳарлар бунёд этилиб, мигрантлар жойлаштирилганди¹⁰¹.

Туркистондаги истелочилик ва мустамлакачилик сиёсатини амалга оширилишида ҳар иккала маъмурият томонидан мигрантларни маҳаллий аҳоли хўжалик ва турмуш тарзига адаптациясига катта эътибор қаратилди. Айни кўчирилган аҳоли минтақадаги янги тил, маданият, мафкура эътиқоднинг шаклланишида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлиши кўзда тутилганди. Бу борада эса фарқларни кузатиш мумкин бўлади. Араблар Мовурауннаҳр табиий-иқлим шароитига тез мослашган бўлса, Рус

⁹⁹ Набиболла Гасеми Хатир Фазлолла. Переселение арабских племен на территорию Хурасан и Мавераннахра и его социально-культурные последствия (VII-XII вв). Автореферат дисс.... канд. ист.наук. –Душанбе, 2014. –С. 5., Гаффоров Ш. Тарих ва тақдир: Россия империясидан туркистонга кўчирилганлар. –Т.: Фан, 2006. –Б. 21.

¹⁰⁰ Бир мамлакат ёки давлат ҳудудидан бошқа мамлакат ёки давлатга бориб яшовчи жамоа

¹⁰¹ Ю.Н.Цыряпкина. Русские переселенцы в Туркестане в конце XIX –начале XX в.: основные социокультурные характеристики. Вестник Томского государственного университета, 2016. -№411. –С. 183.

мужикларини Туркистонга адаптация жараёни ниҳоятда мураккаб кечганди¹⁰². Шунингдек арабларнинг аҳолини исломга даъват этиш сиёсатида кўчирилган аҳоли ўрни беқиёс бўлган бўлса, рус деҳқонлари бу борада кутилган натижани бермаганди¹⁰³.

Мухтасар қилиб айтганда араб халифалиги ва Россия империясини Туркистонга аҳолини кўчириш сиёсатини умумий ва ўзига хос жиҳатлари алоҳида илмий тадқиқотларга мухтождир. Зеро, кўчириш тадбирларини қиёсий таҳлили орқали Ўзбекистон аҳолисининг этник таркиби, топонимик жой номлари, кўп миллатли аҳолини бошқаришни самарали методларини ишлаб чиқишда айни муддао бўларди.

ҚОЗОҒИСТОНДАГИ ЎЗБЕКЛАР “ДИАСПОРА”МИ?

Ҳамроқулова Ш.Ш.

СамДУ “жаҳон тарихи” кафедраси ўқитувчиси

Жаҳон миқёсида XXI асрда эзгулик ва аҳилликнинг рамзи бўлган халқлар дўстлиги, миллатлараро муносабатларни яхшилаш ва ўзаро тинч-тотувликни таъминлаш юзасидан кенг кўламда ишлар амалга оширилди. Кейинги пайтларда Ўзбекистон ва Қозоғистон ўртасида томонларнинг сиёсий иродаси ва муштарак интилишлари туфайли қардошлик, яхши қўшнилик ва стратегик шериклик алоқаларини мустаҳкамлаш йўлида улкан натижаларга эришилди. Хусусан, Ўзбекистон ва Қозоғистон Президентлари 2017 йилнинг сентябрь ойида 2018 йилда Қозоғистонда «Ўзбекистон йили» ҳамда 2019 йилда Ўзбекистонда «Қозоғистон йили»ни ўтказишга келишиб олганлиги бунинг ёрқин исботидир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистонда «Қозоғистон йили»ни тантанали очилиш маросимидаги нутқида «Биз қардош Қозоғистон билан йўлга қўйилган дўстлик ва яхши қўшничилик ришталарини қадрлаймиз ва энг яқин қўшнимиз билан мулоқот ҳамда кўп қиррали ҳамкорликни мустаҳкамлашга интиламиз. Биз бир-биримизга ҳамиша елкадош бўлиб келганмиз, хавф-хатарларга қарши биргаликда курашганмиз,

¹⁰² Фафоров Ш. Тарих ва тақдир: Россия империясидан туркистонга кўчирилганлар. –Т.: Фан, 2006. –Б. 162.

¹⁰³ Труды историко-археологического института. Материалы по истории второй половины XIX в. Вып. I. Ч.1. М., 1962. –С. 186.

бугун эса умумий ёрқин келажагимизни ҳам бирга қурмоқдамиз»¹⁰⁴ дея таъкидланиши ҳам Қозоғистондаги ўзбеклар тарихини чуқур ўрганишни тақозо қилади.

Дунёнинг қатор давлатларидаги илмий марказларда Ўзбекистон ҳудудидан ташқарида фаолият кўрсатган ўзбеклар тарихи турли йўналишларда ўрганилмоқда, янги тадқиқотлар юзага келмоқда. Бажарилаётган тадқиқотларда асосан хориждаги ўзбеклар диаспораси шаклланиши ва ривожланиши, «хорижий ўзбеклар», «муҳожир ўзбеклар» мавзусига умумий эътибор қаратилиб, қисман уларнинг ижтимоий-сиёсий ва ҳуқуқий муаммолари ёритилган. Марказий Осиё республикаларида, жумладан Қозоғистондаги ўзбекларнинг жамият тараққиётига қўшган ҳиссаси яхлит ва тизимли равишда тадқиқ қилинмаган. Шунингдек, шўро даврида миллатлар «атайин аралаштирилган», «ягона халққа айлантирилган» бир пайтда ушбу мавзунини холисона ўрганиш имконсиз бўлган.

Хориж ўзбекларининг тарихи мустақиллик даврида бир қатор Ўзбекистон тарихчилари томонидан маълум даражада ўрганилган¹⁰⁵. Аммо айнан Қозоғистондаги ўзбеклар республикамиз тарихчилари томонидан алоҳида илмий объект сифатида тадқиқ этилмаган. Шу билан биргаликда танланган мавзу Қозоғистон тарихчилари томонидан ҳам ҳали етарли даражада ўрганилган эмас.

Қозоғистонда туғилиб ўсган исломшунос ўзбек олимлари тўғрисида Ҳожи Исматуллоҳ Абдуллоҳ, М.Ҳашимов, С.Жалиловларнинг изланишларида эса айрим маълумотлар учрайди¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистонда Қозоғистон йилининг тантанали очилиш маросимидаги нутқи//Халқ сўзи, 2019 йил. 16 апрель.

¹⁰⁵ Аъзамова Г.А. Узбеки за рубежом: социально-политические и правовые проблемы. Автореф. дисс канд.филос.наук. Тошкент:1995; Зиёев Ҳ.З. Волга ва Урал бўйидаги ўзбеклар. Тошкент: Фан, 1963, Ўша муаллиф. Ўрта Осиё ва Сибир.Тошкент: Фан, 1964; Ҳашимбеков Х. Узбеки северного Афганистана. Москва.1994; Рустам Обид. Яқиндаги йироқлар ёки Сибир ўзбеклари хусусида // Саодат.1992. N-12. – Б. 24; Кучимов А. Сехрли диёр (АҚШ ўзбеклари ҳақида) // Ёш ленинчи. 1991 йил. 24-июль; Ориф Усмон. Хуросонлик ўзбеклар // Мулоқот. 1991. N-3; Шамсиева И.М. Америкадаги туркистонлик ўзбеклар ҳақида / Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ва тарихий жараёнлар (Илмий тўплам). – Тошкент. 2006. – Б. 68-74; Юсупов А. Хориждаги ўзбеклар // Ёшлик. 1990. N-2; Мавлон Шукурзода. Америкалик ўзбеклар. Тошкент: Фан, 2007. – Б. 279; Иброҳимов А. Бизким, ўзбеклар. Тошкент: Шарқ, 2001.

¹⁰⁶ Ҳашимов М. Религиозные и духовные памятники Центральной Азии. Сага. 2001. - С.159-160; Ҳожи Исматуллоҳ Абдуллоҳ. Марказий Осиёда ислом маданияти. Тошкент: Шарқ, 2005. -Б.107-109; Жалилов С. Бухорийлар қиссаси. Тошкент: Тошкент ислом университети, 2006. –Б. 153-164.

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

Қозоғистон ўзбеклари тўғрисида А.Н.Жилин¹⁰⁷ ўзининг иккита мақоласида, Г.Д.Сугирбаева¹⁰⁸ эса «Узбекское население Казахстана в 20-30 годы XX века: проблемы истории и культуры» мавзусидаги номзодлик ишида тўхталиб ўтган холос. Эътиборли томони шундаки, А.Н. Жилин ҳам, Г.Д.Сугирбаева ҳам ўзларининг илмий ишларида Қозоғистондаги ўзбекларни «диаспора» сифатида кўрсатишган.

Биламизки, ўзбеклар Қозоғистон ҳудудида жуда қадим замонлардан бери яшаб келади. Улар ўзларини сак, турк, ўғуз авлодлари деб билишади¹⁰⁹.

Қозоғистонлик тарихчи Мираҳмад Мирхолдоровнинг маълумотига кўра, Чимкент ва Авлиёота ўзбеклари қадимдан шу ерда яшаб келган. Қорабулоқдаги ўзбеклар Туркистон шаҳрининг Иқон қишлоғидан, Манкент ўзбеклари Сайрамдан, Туркистон ўзбеклари Хоразмдан Чингизхон ҳужуми арафасида 1217-1218 йилларда (Хоразм аҳолисини яъни ўлкадаги туркий элатларни) Хоразмшоҳнинг буйруғи билан Ўрта Осиё шаҳарларига, хусусан, ҳозирги Қозоғистон ҳудудларига кўчиртирилган¹¹⁰. Ҳудудга форслар, араблар, қорахитойлар, Чингизхон бошлиқ мўғуллар, XVIII асрда жунғорлар, 1864 йилда руслар бостириб келганида Қозоғистонда яшайдиган барча халқлар жумладан, ўзбеклар ва қозоқлар ёнма - ён бўлган. XIX аср ўрталарида Қозоғистоннинг Чимкент, Авлиёота, Туркистон шаҳарлари, Сузоқ ҳатто Оқмачитгача бўлган ерлар Қўқон хонлиги таркибида бўлган. Туркистон Россия империяси томонидан босиб олинган, бу ҳудудларда 1867 йилда Туркистон генерал - губернаторлиги таркибида Еттисув ва Сирдарё вилоятлари ташкил топган. 1917 йилда Қозоғистонда совет ҳокимияти ўрнатилиб, Еттисув ва Сирдарё вилоятлари 1918 йил ташкил этилган Туркистон АССР таркибига киритилган. 1924 йилда ўтказилган миллий – ҳудудий чегараланиш натижасида Марказий Осиёнинг туб халқлар «марказ»

¹⁰⁷ Жилин А.Н. Узбеки в Южном Казахстане // Современное развитие этнических групп Средней Азии и Казахстана. – Москва: Изд. инст. этн. и атрп. 1992; Жилин А.Н, Тайжанов К.К изучению узбекского населения Южного Казахстана (историко-этнографическая характеристика селения Карамурт) // Полевые исследования Института этнографии. Москва. 1984.

¹⁰⁸ Сугирбаева Г.Д. Узбекское население Казахстана в 20-30 годы XX века: проблемы истории и культуры. Автореф. дисс канд.ист.наук. Алматы. 2000.

¹⁰⁹Тадқиқотчига 2008 йил декабрда М.Мирхолдоров билан бўлган учрашувда олинган видеолавҳа асос бўлади.

¹¹⁰ Мирхолдоров М. Сайрам тарихи. Чимкент. 1994. – Б. 9.

томонидан атайин қўшни республикалар таркибига аралаштириб юборилган*.

1926 йилдаги аҳоли рўйхатида Қозоғистондаги умумий аҳоли сонига кўра, қозоқлар 57,1%, руслар 19,7%, украинлар 13,2% бўлса, ўзбеклар 3,3% ни ташкил этиб, сони жиҳатидан 4-ўринда турган.¹¹¹ Шунингдек, Қозоғистон шаҳар аҳолисининг эса 10,8% ни ўзбеклар ташкил этган¹¹².

Ўзбекларнинг кўпчилиги Сирдарё губерниясидаги шаҳарларда яшаган бўлиб, у ерда 37,5% ни ташкил қилган. Республиканинг бошқа ҳудудларидаги шаҳарларда ўзбеклар озчилик бўлишган¹¹³.

Қозоғистонда 1933 йилги қурқоқчилик қозоқ халқи бошига катта талофат келтириб, республика аҳолисининг миллий таркибига сезиларли даражада таъсир этган. 1933 йилнинг кузидан бошлаб Қозоғистонда, айниқса, унинг марказий ва шимолий вилоятларида чорва моллари ем - хашаксиз қолиб, очликдан қирила бошлайди, аҳоли ўртасида очарчилик бошланади, очарчилик қаҳатчиликка айланади. Бунинг устига қиш қаттиқ келиб, атрофи дашту саҳродан иборат овулларда яшовчи аҳоли оғир, ночор аҳволда қолишган. Омон қолганлар молларию бола - чақаларини етаклаб асосан Қозоғистоннинг жанубига, қисман жануби-шарқига қараб йўл олади.

Шимолий, Шимоли - Шарқий, Шимоли - Ғарбий ва Марказий Қозоғистон ҳудудларининг, жумладан, Урал, Тўрғай, Гурьев, Оқтепа, Кустанай, Кўкчатов, Павлодар, Оқмулла, Қарағанда, Семипалатинск ва бошқа вилоятлар аҳолисининг йўлга чиққан бир қисми тарихан ўзбеклар яшаб келаётган Қизилўрда, Чимкент ва Авлиёота¹¹⁴ вилоятларига келиб ўрнашган. Уларнинг яна бир қисми Тошкент вилоятига, шунингдек, Самарқанд ва Бухоро вилоятларига келиб ўрнашади, халқимиз иложсиз қолган қардошларимизни қишлоқларда ҳам, шаҳарларда ҳам мурувват кўрсатиб кутиб олади. Шу тариқа, Қозоғистоннинг Чимкент, Қизилўрда, Авлиёота

* Эслатма: 1920 йилда РСФСР таркибида Қирғизистон (Қозоғистон) АССР, 1925 йилда Қозоғистон АССР, 1936 йилда Қозоғистон ССР тузилган.

¹¹¹ Асылбеков Л.М, Галиев Б.А. Социально-демографические процессы в Казахстане (1917-1980). Алма-Ата: Гылым, 1991. - С.61.

¹¹² Алексеенко Н.В. Населения дореволюционного Казахстана (1870-1914 гг). Алма-Ата. 1981. - С. 83.

¹¹³ Асылбеков Л.М, Галиев Б.А. Социально-демографические процессы в Казахстане (1917-1980). Алма-Ата: Гылым, 1991. - С.64.

¹¹⁴ Авлиёота вилояти 1997 йилдан бошлаб Жамбул вилояти деб юритилган.

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

вилоятларида, шунингдек, Ўзбекистон аҳолиси таркибида қозоқларнинг сони ошади¹¹⁵.

Аммо шуни эслатиш керакки, бундан олдин ҳам ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида қозоқлар овул-овул бўлиб яшаган. Бироқ уларнинг қатлам бўлиб келишлари ўттизинчи йилларнинг биринчи ярмига тўғри келади¹¹⁶.

Колхозлаштириш сиёсати ва ўша машғум қаҳатчилик туфайли қозоқ халқининг сони деярли тенг ярмига озайган. Советлар тузумининг бундай ғайриинсоний сиёсатининг замирида яширин ғараз ётгани орадан йигирма йилча вақт ўтгач ошкор бўлган. 1953 йилда марказ томонидан қўриқ ва бўз ерларни ўзлаштириш шиори ўртага ташланиб, Қозоғистоннинг биз юқорида тилга олган вилоятларига асосан славян халқлари - рус, украин, белорус аҳолиси олиб келиб ўрнаштирилади. Натижада 1939-1959 йилларда республика аҳолисининг миқдорида ўсиш кузатилади.

1959 йилда Қозоғистон аҳолиси умумий сонининг 30% ни қозоқлар, 42,7% ни руслар, 8,2% ни украинлар, 1,5% ни ўзбеклар (136 минг) ташкил этган. Бу 20 йил ичида ўзбеклар 33 мингга (қозоқлар 20%, руслар 62% га) кўпайган¹¹⁷.

60 - 70 йиллар давомида эса аҳолининг этник таркибида кескин ўзгаришлар кузатилмаса-да, 80 – йиллардан бошлаб Қозоғистонда русларнинг сони камайиб бориши натижасида, республикадаги ўзбеклар кўрсаткичи ошиб борган. 1989 йил Жанубий Қозоғистон вилоятида ўзбеклар республика аҳолисининг 15,63% ни ташкил этган бўлса, 1999 йилда 16,79 %¹¹⁸, 2009 йилда 17,4% бўлишган¹¹⁹. Бундан шуни айтиш мумкинки, СССР парчалангач вилоят таркибида ўзбеклар сон жиҳатидан қозоқлардан сўнг 2 – ўринга қўтарилган.

Олмаота, Гурьев, Семипалатинск, Толдиқўрғон, Тўрғай, Целиноград ва бошқа вилоятларда ўзбеклар яшаса-да, республиканинг жанубий вилоятларида улар ўз салмоғи билан

¹¹⁵ У пайтда ҳали Сирдарё, Жиззах ва Навоий вилоятлари тузилмаган эди

¹¹⁶ Иброҳимов А. Бизким, ўзбеклар... Тошкент: Шарқ, 2001. – Б. 272.

¹¹⁷ Асылбеков Л.М, Галиев Б.А. Социально - демографические процессы в Казахстане (1917-1980). Алма-Ата. Ғылым, 1991. - С.126.

¹¹⁸ Итоги переписи населения 1999 года по Южно-Казахстанской области. Т.II. Алматы. 2001. - С. 45-51.

¹¹⁹ Тадқиқотчига 2010 йил августда Жанубий Қозоғистон вилояти ўзбек миллий маданият марказидан олинган маълумотлар асос бўлади.

ажралиб туради. Чунки, миллий – ҳудудий чегараланиш туфайли асрлар давомида шу ерда яшаган ўзбеклар Жанубий Қозоғистон ва Жамбул вилоятларида қолишган эди. Шунинг учун Жанубий Қозоғистоннинг Чимкент, Туркистон, Кентов шаҳарларида, Тарозда шунингдек, Сайрам, Пахтаорол, Тўлабий, Сарιοғоч, Тулкибош, Қазифурт туманларида ўзбеклар нисбатан зичроқ жойлашган. Шу боис тадқиқотимиз асосан республиканинг жанубий вилоятларида олиб борилди.

2000 йилдан сўнг меҳнат миграциясининг тарқалиши сабабли, этник ўзбеклар Қозоғистоннинг Остона ва Олмаота шаҳарлари, шунингдек Олмаота, Қарағанда, Мангистау, Қизилўрда вилоятида пайдо бўлади¹²⁰.

Расмий маълумотларга кўра, Қозоғистонда ўзбеклар 1999 йил 370 минг 663 киши (аҳолининг 2,5%) ни, 2009 йил 457 минг 200 киши (аҳолининг 2,8%)ни¹²¹, 2010 йил Жанубий Қозоғистон вилоятида 425 минг 110 кишини, 2012 йил 493 минг 789 киши (аҳолининг 2,8%) ни, 2013 йил 511 минг киши (аҳолининг 3%) ни, 2014 йил 521 минг 252 кишига (аҳолининг 3,04%) ни ташкил этади. Аммо олиб борилган тадқиқот натижасига таяниб, Қозоғистон Республикасидаги этник ўзбеклар сони 800 минг атрофида дейишимиз мумкин¹²².

Шу ўринда Қозоғистондаги ўзбекларнинг тили масаласида тўхталиб ўтадиган бўлсак, икки тиллик бу юртда қадимдан давом этиб келган. Маҳмуд Кошғарий XI асрда Тароз ва Исфижобда икки тилли туркий гуруҳларни таъкидлаган. В.Бартольд «Исфижобда туркийларнинг икки йирик қавми - ўғузлар ва қарлуқлар яшаган»¹²³ деб ёзган.

Дала тадқиқотларидан бизга шу нарса маълум бўлдики, ҳозирги пайтда Қозоғистон ўзбекларида уч хил диалект (лаҳжа) мулоқот воситаси ҳисобланади*. Бу албатта Қозоғистондаги ўзбекларнинг тарихи ва ҳудудий жойлашуви билан боғлиқ. Ҳатто Сайрам, Туркистон, Чимкент, Қорабулоқ, Қорамурт ва бошқа жойда яшовчи

¹²⁰ <http://assemble.kz/ru/media-centr/smi-etnokulturnykh-obedineniy> (19.09.2019)

¹²¹ <http://en.m.wikipedia.org> (3.03. 2020)

¹²² Тадқиқотчига 2008 - 2020 йиллар давомида Қозоғистон Республикасида олиб борган тадқиқотда тўпланган материаллар асос бўлади.

¹²³ Мирхолдор М. Чимкент тарихи. Чимкент.1997. – Б. 5.

* Қозоғистондаги ўзбеклар ўзбек диалектологиясидаги 3 та - қорлуқ, қипчоқ ва ўғуз лаҳжасида сўзлашади.

Жамолова Д. Бухоро ва Туркистон ёшларининг Туркиядаги жамиятлари.....	337
Пиримкулова С.Ш. Корейс миллати вакилларининг Фарғона вилоятига кўчирилиши.....	340
Ризаев Б.Н. Туркистонга аҳолини кўчириш сиёсатини қиёсий таҳлили (Араб халифалиги ва Россия империяси истилочилиги даври мисолида)	345
Ҳамроқулова Ш.Ш. Қозоғистондаги ўзбеклар “Диаспора”ми?	348
Азаматова Г. Б. Халқаро миграция жараёнининг ривожланиши	355
Зарипов Ж. Г. Промышленная миграция Советского Союза: Развития тенденции и этапов	359
Jumayev Sh.Sh. Koreyaning ikkiga bo`linishi va urush o`chog`iga aylanishi	364
Латипов Ж. Илк ўрта аср миграцияларининг Хитан халқи этносиёсий ривожланишига таъсири.....	368
Мирзоев Ш.М. Туркиядаги «Туркистон жамияти» нинг фаолияти хусусида.....	373
Ostonov J.D. Zamonaviy migratsiyaga doir ba'zi raqamlar(Yaqin sharq va shimoliy afrika mamlakatlari xalqlari misolida)	377
To`yev F.E. Karib inqirozi va uning kelib chiqish sabablari haqida ayrim mulohazalar.....	381
Исматуллаев Ф.О. Ўзбекистон ва жаҳон мамлакатлари: ўзаро ҳамкорликнинг ютуқ ва муаммолари. Ўзбекистоннинг европа иттифоқи давлатлари билан илмий алоқалари	384
Мирзаев Ғ.Р. Замонавий халқаро муносабатлар тизимида Ўзбекистоннинг марказий осие мамлакатлари билан ҳамкорлиги	387
Хўжамов М.Э. Ўзбекистонда туризм: халқаро ҳамкорликнинг муҳим йўли.....	391

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

- Эргашев Ж.Ю.** Бухоро ва Хитой алоқалари.(Сўнги ўрта асрлар мисолида) 394
- Носиров Ф.Ш.** Ўзбекистон республикасининг марказий осие мамлакатлари билан ҳамкорлигида транспорт коммуникацияларининг аҳамияти 399
- Ўтаева Ф.Х.** Археологик тадқиқотлардаги инновацион ҳамкорлик . 405
- Шодиева Ш.С.** Бухоро элчиси Болтақулбек Чигатойбегининг Усманийлар империясига ташрифи хусусида..... 407
- Йўлдошев А.Б.** Марказий осие давлатларидаги миллий этник ўзига хослик ва интеграцион жараёнларнинг муаммолари..... 411
- Усаров С.** Ҳозирги босқичда Ўзбекистоннинг осие–тинч океани минтақаси давлатлари билан инвестициявий ҳамкорлиги..... 416

Қайдлар учун

ЖАҲОН ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

*мавзусидаги Республика миқёсидаги онлайн
илмий-амалий анжуман*

МАТЕРИАЛАРИ

Мусахҳиҳ: М.Рахимов

Саҳифаловчи: М.Арслонов

«Шарқ – Бухоро» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Бухоро шаҳар Ўзбекистон Мустақиллиги кўчаси, 70/2 уй.
Тел: 0(365) 222-46-46
